

CİNAYETİN CEZASIZ KALMASI: SOGHOMON TEHLİRİAN, ASALA VE ADALET KOMANDOLARI, 1921–1984*

(GETTING AWAY WITH MURDER: SOGHOMON TEHLIRIAN,
ASALA AND THE JUSTICE COMMANDOS, 1921-1984)

Christopher GUNN

Antalya International University
cigantalya@gmail.com

Öz: 70 ve 80'li yıllarda Ermeni terörizmi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu, Ermeni Devrimci Federasyonu'nun Nemesis olarak adlandırılan 20'li yıllarda eski Osmanlı yöneticilerine yönelik suikast kampanyasının yüzeysel bir tartışması ile başlar. Bu çalışma, iki çatışma dönemi arasındaki bağlantının daha derin bir analizini yapmaya girişmekte ve aslında Soghomon Tehlirian'ın Batı'daki Türk ve Talat karşıtı propaganda ve Tehlirian'ın mahkemedeki ifadesi neticesinde Talat'ı öldürmek suçundan beraat etmesinin, Ermeni Diasporası içinde bir şiddet kültürünün oluşmasına zemin hazırladığını öne sürmektedir. Bu şiddet kültürü Ocak 1973 tarihinde trajik bir şekilde tekrar su yüzüne çıkmış ve 1980'lerin ortasına kadar devam etmiştir. 1915 olaylarının üstünden 50 yıl ve üç kuşak geçmesine rağmen Tehlirian'ın beraat kararının ortaya koyduğu emsal, tekrar bu şiddeti haklı göstermek için kullanılmıştır. Fakat bütün bunlardaki trajik ironi Tehlirian'ın masumiyetini, iyi yönetilmiş ve uydurulmuş bir savunma ile kazanmasıdır. Bu da Tehlirian'ın hikâyesi anlatılırken göz ardı edilmiş ve hala edilen önemli bir detaydır.

Anahtar Kelimeler: Soghomon Tehlirian, ASALA, Adalet Komandoları, Ermeni Devrimci Federasyonu, terörizm

Abstract: Most research on Armenian terrorism during the 1970s and 1980s begins with a cursory discussion of the Armenian Revolutionary Federation's assassination campaign against former Ottoman officials, known as Nemesis, during the early 1920s. This paper will attempt a deeper analysis of the links between these two periods of violence and argue that the acquittal of Soghomon Tehlirian in the assassination of Talaat, primarily a factor of the anti-Turkish and anti-Talaat propaganda in the west and Tehlirian's court testimony, facilitated and sustained a cult of violence

1 An English version of this article was presented at a conference in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina entitled "The Ottoman Empire and World War I" in May 2012.

within the Armenian diaspora. This cult of violence tragically resurfaced in January 1973 and lasted until the mid-1980s. Although 50 years and three generations removed from the events of 1915, the precedent set by Tehlirian's acquittal was again used to justify the violence. The tragedy in all of this, however, is that Tehlirian's innocence was attained through means of a fabricated and well-coached defense. A detail that was, and is, still largely left out when Tehlirian's tale is told.

Keywords: *Soghomon Tehlirian, ASALA, Justice Commandos, Armenian Revolutionary Federation, terrorism*

Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Ermeniler 1915 yılında doğu Anadolu'da kendilerine göre yorumladıkları olaylar için adalet aramışlardır. Bu arayış daha çok barışçıl, akademik ve kanuni yollarla denenmesine rağmen, iki kez şiddet olaylarına dönüşmüştür. Mart 1921 ve Nisan 1922 tarihleri arasında İstanbul, Berlin, Roma ve Tiflis'te faaliyet gösteren Ermeniler Talat Paşa ile Cemal Paşa'ya ve katliamların düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesinden doğrudan sorumlu tutulan diğer Osmanlı yetkililer ile Ermeni hainlerine suikast düzenlemişlerdir. Nemesis olarak bilinen bu operasyon ABD'deki Ermeni Devrimci Federasyonu üyeleri tarafından düzenlenmiştir. Elli sene sonra şiddet olayları tekrar başlamıştır. Fakat bu kez toplu olarak Türk vatandaşlarını, kuruluşlarını ve çıkarlarını cezalandırılmaya yöneliktir. 1973 ve 1984 yılları arasında 31¹ Türk diplomatının ve aile bireylerinin de içinde bulunduğu yaklaşık 70 kişi öldürülmüş ve 500'den fazla kişi de Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA) ve Ermeni Soykırımını Adalet Komandoları (JCAG) olarak bilinen iki Ermeni terörist örgütü tarafından yaralanmıştır.

Bu makale iki şiddet dönemi arasındaki bağlantıları araştırmakta ve öncelikle Batı'daki Türk ve Talat karşıtı propagandasının ve Tehlirian'ın mahkemede verdiği ifadesinin bir sonucu olarak Soghomon Tehlirian'ın Talat Paşa'nın öldürülmesi suçundan beraat kararının Ermeni diasporası içinde bir şiddet kültürünü harekete geçirdiğini ve devam ettirdiğini iddia etmektedir. Bu şiddet kültürü Ocak 1973 tarihinde trajik bir şekilde tekrar su yüzüne çıkmış ve 1980'lerin ortasına kadar devam etmiştir. 1915 olaylarının üstünden 50 yıl ve üç kuşak geçmesine rağmen Tehlirian'ın beraat kararının ortaya koyduğu emsal, tekrar bu şiddeti haklı göstermek için kullanılmıştır. Fakat bütün bunlardaki trajik ironi Tehlirian'ın masumiyetini, iyi yönetilmiş ve uydurulmuş bir savunma ile kazanmasıdır. Bu da Tehlirian'ın hikâyesi anlatılırken göz ardı edilmiş ve hala edilen önemli bir detaydır.

1 Ömer Engin Lütem, *Armenian Terror* (Ankara: Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2007)

Giriş

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başında doğu Anadolu'nun ve 20. yüzyılda Ermeni diasporasının faaliyetlerinin genel tarihi ve analizlerine bakıldığında Nemesis veya çağdaş Ermeni terörizminin ele alınışı dikkat çekici bir şekilde değişim göstermektedir.² Ayrıca ikisi arasındaki herhangi bir bağlantı araştırılmamıştır.³ Buna kıyasla, Ermeni terörü hakkındaki bilimsel çalışmaların hepsi ASALA ve Adalet Komandoları hakkındaki analizlerini Ermeni Devrimci Federasyonu'nun (EDF) Nemesis operasyonunu tartışarak sunmaktadır.⁴ Fakat bu araştırmalar kısadır ve kurulan bağlantılar yüzeyseldir. Bunun istisnası Michael Gunter'ın suikastlardan sonra yakalanan Nemesis ajanlarının beraatlarının ASALA ve Adalet Komandoları tarafından Türk diplomatlarına yaptıkları saldırıları için “ahlaki gerekçe” olarak kullandıklarına dair gözlemdir.⁵

Türkiye ve Türk vatandaşlarına karşı düzenli şekilde Ermeni terörünün uygulandığı iki dönem arasındaki benzerlikler çok fazladır. Açıkça görülüyor ki 1915 katliamları için intikam almak isteyen etnik Ermeniler tarafından Osmanlı ve Türk yetkililerin öldürülmelerini kapsamaktadır. Nemesis cinayetleri arkasındaki sebep açıkça buydu ve aksini iddia etmiş olsalar da ASALA ve Adalet Komandolarının saldırılarını ele alan medya haberlerinden anlaşılan ve sıkça bahsedilen amaç da buydu. Grup gayelerine ulaşmak için cinayet işlemekten hiç çekinmiyor ve böyle davranmakta kendilerini tamamen haklı görüyordu. Adalet Komandolarının EDF'nin silahlı kuvvetleri olduğu bilindiği için EDF'nin her iki saldırıda da faal olarak rol aldığı açıktır. Nemesis, ASALA ve

*Nemesis, ASALA ve
JCAG'nin ajanları
neredeyse hiç
engellenmeden, Batı
Avrupa'nın Osmanlı ve
Türkiye'ye karşı
saygısının oldukça az
olduğu bir dönemde Batı
Avrupa, Orta Doğu ve
Kuzey Amerika'da
faaliyet göstermiştir*

2 Örnek için bkz: Gerard Chaliand ve Yves Ternon, *The Armenians: From Genocide to Resistance*, Tony Berrett tarafından tercüme edildi (London: Zed Press, 1983); Yves Ternon, *The Armenian Cause*, Anahid Apelian Mangouni tarafından tercüme edildi (New York: Caravan Books, 1985); Peter Balakian, *The Burning Tigris: The Armenian Genocide and America's Response* (New York: HarperCollins, 2003), Kindle Edition; ve Michael Bobelian, *The Children of Armenia: A Forgotten Genocide and the Century-Long Struggle for Justice* (New York: Simon & Schuster, 2009).

3 Asıl istisna Soghomon Tehlirian'ın hikâyesinin Gourgen Yanikian'ın faaliyetleri ve Yanikian'ın savunma takımının kullandığı stratejiler üzerinde yarattığı etkiyi gösteren Michael Bobeliandır. Gourgen Yanikian 27 Ocak 1973 tarihinde Santa Barbara Kaliforniya'da Mehmet Baydar ve Bahadır Demir'i öldürdüğü için müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.

4 Bkz: Michael Gunter, “The Armenian Terrorist Campaign Against Turkey,” *Orbis* Vol. 27, No. 2 (Summer 1983): 447-477; Anat Kurz ve Ariel Merari, *ASALA—Irrational Terror or Political Tool* (Boulder, CO: Westview Press, 1985); Michael Gunter, “Pursuing the Just Cause of Their People”: *A Study of Contemporary Armenian Terrorism* (New York: Greenwood Press, 1986); Francis P. Hyland, *Armenian Terrorism: The Past, The Present, The Prospects* (Boulder, CO: Westview Press, 1991); and Michael Gunter, “Armenian Terrorism: a Reappraisal,” *The Journal of Conflict Studies* Vol. 28, No. 2 (Winter 2007): 109-128.

5 Gunter, “Pursuing the Just Cause,” 29-30; ve Gunter, “Armenian Terrorism,” 114.

JCAG'nin ajanları neredeyse hiç engellenmeden, Batı Avrupa'nın Osmanlı ve Türkiye'ye karşı saygısının oldukça az olduğu bir dönemde Batı Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Amerika'da faaliyet göstermiştir: Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ve savaş propagandasının izlerinin sürdüğü bir zamanda tabii ki Nemesis; ve Kıbrıs sorunu, Amerikan silah ambargosu, haşhaş üretimi hakkındaki endişeler ve insan hakları ihlali iddiaları sırasında ASALA/JCAG.

Saldırıları Batılı medyada ve özellikle Ermeni-Amerikan basınında oldukça sempatik bir şekilde yer aldı. Bu muhtemelen hem Ermeni davasına duyulan sempati hem de Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin negatif algılanmasının bir ürünüydü fakat hangisinin diğerini etkilediğini belirlemek zordur. Yakalanan birkaç ajan tek bir istisna hariç mahkemeler tarafından şaşırtıcı bir şekilde olumlu muamele görmüştür.⁶ Son olarak Ermeni toplumundan her iki dönemdeki saldırılarda faaliyet gösterenler şereflendirilmiş, idol olarak gösterilmiş ve Ermeni davasının kahramanları, intikamcılar ve savunucuları olarak övülmüştür. Bu dönemde en çok adları kötüye çıkmış iki suikastçi için ayrı ayrı kamuya açık anıtlar inşa edilmiştir: Talat Paşa'yı vuran ve öldüren Soghomon Tehlirian'ın Fresno Kaliforniya'da, Temmuz 1980'de⁷ Galip Özmen ve Atina'daki 14 yaşındaki kızını katlettiği veya ASALA'daki rolü için değil, ama görünüşte Dağlık Karabağ'ın savunulmasındaki rolünü onurlandıran bir anıtı vardır. Monte Melkonian'ın da Ermenistan'ın Erivan şehrinde bir anıtı bulunmaktadır.

İki şiddet dönemi arasındaki farklar ise daha az sayıda olsa da önemlidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderlerinin suikastlarında rol oynayan EDF ajanları için büyük ihtimalle cinayeti rasyonelleştirmek daha kolay olmuştur. En azından intikamını almak istedikleri olayların akranlarıydı. Çoğunun savaş sırasında kaybolmuş aile bireyleri veya arkadaşları vardı ve tek yakalanan Soghomon Tehlirian ve Misak Torlakian suçlarından kendi ailelerinin vahşice öldürülmelerine ilk elden tanık oldukları için beraat etmişlerdi. Aynı zamanda 1915'in Mayıs ayında Osmanlı İmparatorluğu'nun liderlerini sorumlu tutan müttefik bildirilerinden ve Osmanlı mahkemeleri tarafından 1919 yılında Talat, Cemal ve Enver Paşa'ya verilen idam cezasından sonra kendilerini amaçlarının doğru olduğuna ikna etmek hiç şüphesiz daha kolaydı. Onlara göre sadece artık iradelerini dayatacak güçte olmayan Müttefik ve Osmanlı devletlerine verdikleri sözleri tutuyor ve isteklerini karşılıyordu. Onların mantığına göre şiddet olayları hiçbir zaman gelişigüzel olmamıştır. Onlar sadece işaretlenmiş bireyleri hedef alıyorlar, karşılıklarına çıkan herhangi bir Türk yetkilisini veya sivilini öldürmüyor ve masum seyircileri asla vurmuyorlardı. Ermenistan Cumhuriyeti yıkılmamış, Sovyet Birliği'ne dâhil olmamış ve bu da diasporanın liderliğini ve

6 1982 yılında Los Angeles'teki Türk Başkonsolosu Kemal Arıkan'ı öldüren Ermeni Hampig Sassounian hala hapistedir.

7 Markar Melkonian, *My Brother's Road: An American's Fateful Journey to Armenia* (New York: I.B. Tauris, 2005): 84.

bütünlüğünü etkilememiş olsaydı, Nemesis süresiz devam edebilirdi. Fakat Nemesis 13 ay boyunca faaliyet göstermiş ve en az 10 kişiyi öldürmüştür: 7 Türk, 1 Azeri ve en az iki hain Ermeni.

Buna karşılık ASALA ve Adalet Komandolarındaki ajanların çoğunluğu ve onların kurbanları 1915 olaylarından üç nesil uzaktı. Elbette büyükanne ve babalarının tartışmalarına ve hatırlarına şahit olmuş olsalar da bu teröristlerin savaşa ilgili ilk elden hiçbir deneyimi yoktu. Aynı zamanda ne kadar kötü tasarlanmış olursa olsun, ASALA ve Adalet Komandoları'nın Ermeni Katliamlarından sorumlu tutulan insanları infaz etmek için yetkileri de yoktu. O insanlar zaten öldürülmüştü ve uluslararası topluma göre Ermeni Sorunu zaten 1923 yılında Lozan Antlaşması ile çözümlenmişti. Nemesis Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmiş liderlerine saldırırken ASALA ve Adalet Komandoları Türkiye Cumhuriyeti'nin diplomat ve sivillerini hedef almıştı.

Görünüşte bu yeni teröristlerin amaçları Türk devletini 1915'de Doğu Anadolu'daki etnik savaşın Ermenilere karşı Osmanlı tarafından desteklenen ve yönetilen bir soykırım olduğunu, kurbanların ailelerine tazminat ödenmesini ve Doğu Anadolu topraklarının Ermenilere geri verilmesini kabul etmesine zorlamaktı. Fakat bu hareketle, eylemler dorukta olsa bile, amaçlarına ulaşmanın hiç şansı yoktu. İlk olarak Ermeni şiddeti ve şiddet tehditleri yüzünden Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Osmanlı İmparatorluğu hükümetinin Birinci Dünya Savaşı sırasında altmış sene önce aldığı kararlara dair yorumlarını ve görüşünü değiştirmeyecekti. Bu yüzden tazminat ödenmesi hakkındaki tartışmalar anlamsızdı. Son olarak Soğuk Savaş sırasında Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak egemenliğini ve özellikle Sovyet Birliği'yle en uzun NATO sınırını ihlal etme ihtimali akıl almazdı. Fakat 11 seneden fazladır devam eden çağdaş Ermeni terörü saldırıları dönemi 70'den fazla kişiyi öldürmüş, 500 kişiyi ise yaralamıştı.

Bu büyük farklılıklara bakarak iki dönem arasında neden çok fazla benzerlik olduğunu açıklamak zordur. Özellikle de ASALA ve Adalet Komandoları ajanlarının nasıl intikam ve cinayeti haklı çıkardığını, neden medyada ve hukuki olarak bu kadar iyi muamele gördüğünü ve hareket özgürlüğü tanındığını ve neden veya nasıl bu adamların Ermeni diasporası tarafından şerefendirilmiş kahramanlar olarak ortaya çıktığını açıklamak zordur. Bütün bu konuları tartışmak bu makalenin kapsamı dışındadır, o yüzden sadece ilk soru üzerinde duracaktır: ASALA ve Adalet Komando ajanları 1915 olaylarından altmış sene sonra nasıl intikam fikrini bir amaç ve cinayeti kabul edilebilir bir yöntem olarak haklı çıkarmayı başarmıştı?

Bu soruyu cevaplamaya çalışırken ilk dönem ile ikinci dönemdeki şiddet arasındaki bağlantı daha net ortaya çıkıyor: Talat Paşa'nın öldürülmesi

hakkında Soghomon Tehlirian'ın beraatı. Suikastına kadar altı sene boyunca Batı basınında görülen Türkiye ve Talat karşıtı savaş propagandası Talat Paşa'yı zaten 1915'de Doğu Anadolu'daki olaylar açısından yargılamıştı. Buna ek olarak 1919 yılında Osmanlı mahkemeleri onu ölüme mahkûm etmişti. Böyle bir ortam içinde, Tehlirian'ın da Berlin'deki mahkemede verdiği etkileyici ifadesiyle, onun beraat etmesi bir sürpriz olmamıştı. Bu hükmün Ermeni diasporasına yansıtıldığı meşruluk ve haklı adalet EDF'ye saldırılarını devam ettirmesi için cesaret vermiş ve diasporayı Batı'nın da onların amacına sempati duyduğuna ikna etmişti. Seneler içinde Soghomon Tehlirian'ın ve bir ölçüde diğer Nemesis ajanlarının övülen mirası ve efsanesi kitaplar, anıtlar ve gazete yazıları yoluyla şiddeti şereflendiren bir kültür yaratıp geliştirdi. Tehlirian'ın hikâyesi 1915'den sonra ulusal Ermeni söyleminin merkezi unsurlarından biri haline geldi ve bir şekilde de 1970 ve 1980 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı cinayet ve şiddet kampanyasını başlatmak için gerekli olan ahlaki gerekçeyi sundu. Bütün bunlardaki trajedi ise Tehlirian'ın ifadesinin büyük ölçüde EDF tarafından uydurulmuş olmasaydı.

Talat Paşa'nın Amerikan ve İngiliz Basınındaki İmajı

İttifak Devletleri'nden birinin savaş lideri olarak Talat Paşa Batı'da olumsuz bir şöhret kazanmıştı. Talat'ın kötü yansıtılması ve daha genel olarak "Türkün" insanlıktan çıkarılması, Ermenilere karşı yapılan zulümlerin raporlarının basında yer bulmaya başlamasından önce Ocak 1915 kadar erken bir tarihte başlamıştı⁸ ve sonraki beş sene boyunca devam etti. Mayıs 1915 tarihinden sonra ve özellikle 24 Mayıs'ta Müttefiklerin "Osmanlı hükümetinin bütün üyelerini" Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermeni nüfusuna karşı işlenen "insanlığa ve medeniyete karşı" suçlardan sorumlu tutacaklarını ilan etmesini takiben⁹ basında Talat Paşa'ya karşı kişisel saldırılar arttı. Enver Paşa ve Almanya'ya yönelik birtakım suçlamalara rağmen, Talat'ın "alçakça davranışı" ve Ermenilerin vaziyetinden duyduğu "haz", sorumluluğunun "inkâr edilemez" olduğunu söylemek için yeterliydi. Basında Talat'ı sorumlu tutmak için yapılan çağrılar Müttefik bildiriye yansıtıyordu.¹⁰ Hatta meşum yazılardan biri "Talat ve musibet ortaklarının... İntikam alan güçler tarafından bulunmaları ve genel katiller gibi muamele görmeleri için zamanlarının geleceklerini" bile öne sürmüştü.¹¹

8 "Says Turks Advise Christians to Flee," *New York Times*, Ocak 11, 1915; "Christians in Great Peril," *NYT*, Ocak 13, 1915; "How the Turkish Empire Should be Made After the War," *NYT*, Ocak 24, 1915; "Talaat Says Turks Fight for Life," *NYT*, Şubat 18, 1915; "Massacre by Turks in Caucasus Towns," *NYT*, Şubat 23, 1915.

9 Dışişleri Bakanlığı Telgrafı, Mayıs 29, 1915, <http://www.armeniangenocide.org/uploads/Affirmation/160.gif>; ve "Allies to Punish Turks Who Murder," *NYT*, Mayıs 24, 1915.

10 "Destruction of a Race. Young Turk Policy Against Armenians," *The Times*, Eylül 25, 1915; "Wholesale Murder in Armenia. Exterminating a Race. Talaat Bey's Treachery," *The Times*, Eylül 30, 1915;

11 "Wiping Out the Armenians," *The Times*, Eylül 30, 1915.

Sonraki yıllarda makaleler Talat'ın (“üstün otorite” tarafından teyit edilen) ifadelerini yayınlamak, mümkünse 2. Abdülhamit'ten daha kötü olduğunu göstermeye çalışarak ve son olarak Amerikan Büyükelçi Henry Morgenthau'un anılarından yola çıkarak Ermeni katliamlarındaki kabahatini ve suç ortaklığını kanıtlamaya devam etmişti.¹² İlginçtir ki bu yazılar bazen aynı yazı içinde insanlık dışı olarak gösterilen “Türk” hakkında ırkçı genellemeler ve Talat Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin davranışlarını İmparatorluğun Türk vatandaşlarından ayrı tutma çabaları arasında değişiyordu.¹³ En ilginç yöntemlerden biri Talat'ın aslında “gerçek Türk kanı” taşımadığı, karışık ‘çingene’ soyundan geldiği iddiasıydı.¹⁴

1918'in Ağustos ayından itibaren Ermeni katliamlarından sorumlu tutulanların cezalandırılmaları çağrısı, Talat Paşa'nın kişisel sorumluluğu ve Türk karşıtlığı içeren yazılar bir kez daha basında yer tutan popüler konulardı.¹⁵ Talat hakkındaki oldukça iğneleyici bir başyazıda yazar şöyle sorar: “Kızıl Sultan Abdülhamit'in en kötü âlemleri bu insan formundaki canavarın işlediği suçların karşısında sönük kalıyor. Onun kurtulmasına izin mi verilmeli?”¹⁶ Fakat Osmanlı askeri mahkemesinin Talat ve beraberinde Enver ile Cemal Paşa'yı gıyabında Temmuz 1919'da ölüme mahkûm etmesinden sonra,¹⁷ Talat'a karşı olan eleştiri ilginç bir şekilde değişti. Bir katil ve canavar yetmezmiş gibi aynı zamanda hevesli bir Bolşevik olmakla suçlandı.¹⁸ Suikastına kadar hem Batılı kamuoyu hem de Osmanlı mahkemesi tarafından suçlu bulunmuş ve daha sonra gıyabında ölüme mahkûm edilmişti. Bu yüzden güpegündüz birkaç tanığın önünde vurulmasına rağmen ölümü Batı medyası ve tahmin edilebileceği gibi Batı kamuoyu tarafından az çok olumlu karşılanmıştı.

12 “Armenian Massacres. Lord Cromer's Indictment,” *The Times*, October 7, 1915; “The Armenian Massacres. Exterminating a Race. A Record of Horrors,” *The Times*, Ekim 8, 1915; “The Armenian Massacres,” *The London Times*, Ekim 8, 1915; “Turkey at the End of the War,” *NYT*, Ocak 17, 1917; “Mr. Morgenthau's Reminiscences,” *NYT*, Nisan 28, 1918;

13 “The Armenian Massacres,” *The London Times*, Ekim 8, 1915; “Must Expel Turks, Declares Bryce,” *NYT*, Ocak 27, 1917; “The Case for War Against Turkey,” *NYT*, Haziran 23, 1918;

14 “Wiping Out the Armenians,” *The Times*, Eylül 30, 1915; Aynı zamanda bknz: Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story* (New York: Cosmo Classics, 2008): 14, 98.

15 “Turkey's Peace Ministry. Survival of Committee Influence,” *The Times*, Kasım 2, 1918; “Asia Minor,” *NYT*, Kasım 10, 1918; “Turkey Under the Allies. British in Constantinople,” *The Times*, Kasım 18, 1918; “Heir Apparent Blames Ex-Ministers,” *NYT*, Kasım 27, 1918; “Turks Talking of Reform. Punishment for Armenian Massacres,” *The Times*, Kasım 30, 1918; “Sultan on Turkey's Plunge. ‘The Nation Innocent’,” *The Times*, Aralık 6, 1918; “Sultan Searching Out Authors of Killing,” *NYT*, Aralık 7, 1918; “The Turks,” *NYT*, Aralık 16, 1918; “The Unteachable Turk,” *NYT*, Aralık 16, 1918; “Turk Chamber Dissolved. Court-Martials to Try Officials Responsible for Massacres,” *NYT*, Aralık 27, 1918; “Armenians Issue Protest: Do Not Want Authors of Massacres Tried by Turks,” *NYT*, Aralık 30, 1918; “Recognition of Armenia,” *NYT*, January 4, 1920.

16 “A Great Criminal,” *The Times*, Ocak 21, 1919.

17 “Turkey Condemns Its War Leaders,” *NYT*, Temmuz 13, 1919.

18 “German Socialists ‘Convert’ Talat,” *NYT*, Aralık 7, 1919; “‘Red’ World Plot. Moslem Hordes to be Roused. German Agents at Work,” *The Times*, Şubat 3, 1920; “Turks Meet Reds to Plot Revolts,” *NYT*, Nisan 20, 1920.

Talat Paşa'nın Suikastı ve Soghomon Tehlirian'ın Davası

Nisan 1920 ve Mart 1921 tarihleri arasında, Talat Paşa Soghomon Tehlirian tarafından suikasta uğrayana kadar Batı basınında çoğunlukla unutulmuştu. Tehlirian'ın hikâyesi tarih yazımında temel noktaları itibariyle bilinmektedir ve en az iki kitabın ana konusudur.¹⁹ 15 Mart 1921 tarihinde Tehlirian Talat Paşa'yı Berlin'de bir sokakta açık alanda vurup öldürmüştü, bir grup seyirci tarafından zapt edilmiş, tutuklanmış ve mahkûm edilmişti. Basın anında tepki vermişti. Cinayetin kısa bir özetini verdikten sonra raporların çoğu Talat üzerinde yoğunlaşmış ve genelde suikastından önceki yıllarda suikastına kadar ağır basan mevzulara ve olaylara değinmişti: Ermeni tehcirleri ve katliamlarında kendi kişisel sorumluluğu ve isteği, suçluluğu, Osmanlı askeri mahkemesi tarafından kendisine verilen ölüm cezası ve Morgenthau'un bu şahıs hakkındaki izlenimleri.²⁰ Sadece iki yeni unsur bu süreç içinde ortaya çıkmıştır. İlki Talat'ın Ermenilerin zararına mal ve finansal kazançlar sayesinde kendisini zenginleştirdiğini iddia edilmekte, ikincisi ise, daha önceki raporların bazıları Talat'ın Türk olmayan yönlerinin altını çizerek onu "Türklerden" uzaklaştırmaya çalışırken Talat şimdi "tamamen Türk" ve "özünde Türk" olarak damgalanmıştı.²¹

Fakat basının ilgisi çok çabuk tetiği çeken ve "Ermenileri İmha Edenin" hayatına son veren 24 yaşındaki gizemli öğrenciye çevrilmişti.²² Daha önceki haberler hemfikir olarak suikastı bir intikam eylemi olarak yorumlamış ve Tehlirian'ın hikâyesi açığa çıkmaya başlayınca varsayımları teyit edilmişti.²³ Polis ve basına verilen ifadelerle suikastın sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda Talat'ın yönetimi altındaki Ermenilerin intikamını almak için yapıldığı, aynı zamanda kendi kaybının da intikamını almak için yapıldığı anlaşılmıştı: Tehcir sırasında ebeveynlerinin ve kardeşlerinin ölümü.²⁴ İfadesinde "ben sadece kendi annem ve babamın ölümlerinin intikamını almak için değil, aynı zamanda topluca Talat Paşa'nın katili olduğu Ermenilere yapılan eziyet ve katliamların da intikamını almak için yaşadım" demişti.²⁵

19 Chaliand, *The Armenians*, 92-94; Derogy, *Resistance and Revenge*, xxii-xxvi, 64-105; Balakian, *The Burning Tigris*, loc. 5954-5964; Bobelian, "Judgment in Berlin," *Children of Armenia*, 51-63; Hyland, *Armenian Terrorism*, 21; Samantha Power, "Race Murder," *A Problem from Hell: America and the Age of Genocide* (New York: Basic Books, 2002): 1-16; Ternon, *Armenian Cause*, 100; ve Lindy Avakian, *The Cross and the Crescent* (Los Angeles: DeVors, 1965); Edward Alexander, *A Crime of Vengeance: An Armenian Struggle for Justice* (New York: The Free Press, 1991).

20 "Talaat Pasha Slain in Berlin Suburb," *NYT*, Mart 16, 1921; "Talaat Pasha Murdered. Armenia's Vengeance," *The Times*, Mart 16, 1921; "Talaat's Career. Exterminator of the Armenians," *The Times*, Mart 16, 1921; ve "The Late Talaat Pasha. An Engaging Villain," *The Times*, Mart 17, 1921.

21 "Talaat's Career. Exterminator of the Armenians," *The Times*, Mart 16, 1921.

22 A.G.E.

23 "Talaat Pasha Slain in Berlin Suburb," *NYT*, Mart 16, 1921; "Talaat Pasha Murdered. Armenia's Vengeance," *The Times*, Mart 16, 1921; "Assassin Boasts of Talaat's death: 'It is Not I Who Am the Murderer It is He,' Says Young Armenian," *NYT*, Mart 17, 1921; ve "The Late Talaat Pasha. An Engaging Villain," *The Times*, Mart 17, 1921.

24 "Assassin Boasts of Talaat's death: 'It is Not I Who Am the Murderer It is He,' Says Young Armenian," *NYT*, Mart 17, 1921; ve "The Late Talaat Pasha. An Engaging Villain," *The Times*, Mart 17, 1921.

25 The Late Talaat Pasha. An Engaging Villain," *The Times*, Mart 17, 1921.

Soghomon Tehlirian'ın duruşması 2 Haziran 1921 tarihinde başlamış ve sadece iki gün sürmüştü. Talat'ı vurup öldürdüğünü ve bu cinayet için en ufak bir pişmanlık duymadığını açıkça itiraf etmişti. “Katil olan ben değilim. Katil o'dur (Talat)”²⁶ demiş ve “vicdanının rahat” olduğunu söylemişti.²⁷ Hatta çok daha önceki ifadesinde “Yurttaşlarımın onun ölümünü duyunca hemşerilerinin yaptığı eylemden onur duyacaklarını bilmek beni mutlu ediyor” demişti.²⁸ Savunmasının asıl noktası kazara Berlin'de keşfettiği Talat'ı öldürmek için öldürülmüş annesinin hayalinin onu mecbur bıraktığıdır.²⁹ Bu hayalinde annesinin cesedi yerden kalmış ve şöyle demiştir: “Talat Paşa'nın burada olduğunu biliyorsun. Tamamen kayıtsızsın. O yüzden sen benim oğlum değilsin”.³⁰ Sadece annesinin bu siteminden sonra Talat'ı öldürme hazırlıklarına başladığını iddia etmiştir.

1915 yılında bütün ailesinin ve Erzincan'daki köyünün katledilmesine doğrudan şahit olduğu için yaşadığı travma mahkeme ve jüriyi Tehlirian'ın annesinin emirlerine karşı koyamadığına ve bu yüzden geçici bir tür cinnet geçirdiğine ikna etmekte önemliydi. Ağza alınmaz ve korkunç deneyiminin anlatımı mahkeme salonunu ve basını büyülemiş ve bu da duruşmadaki önemli dönüm noktasıydı.³¹ Haziran 1915'de kendisi

ve ailesinin Erzincan'daki evlerinden sürüldüğü uğursuz günü güçlükle anlatmıştı. Yola koyulduktan kısa bir süre sonra Osmanlı jandarması mültecilere saldırmıştı. Kız kardeşinin gruptan koparılıp tecavüze uğradığını, annesinin vurulup öldürüldüğünü, erkek kardeşinin kafasının baltayla yarıldığını ve babasını gözden kaybettiğini görmüştü. Kendisi de yaralanmış ve bilincini kaybetmişti, iki gün sonra uyandığında ise erkek kardeşinin de içinde olduğu ceset yığınının altında yatıyordu. Daha sonra hayatında bu korkunç deneyimi hatırladığında cesetlerin kokuları geri gelmişti ve

1915 yılında bütün ailesinin ve Erzincan'daki köyünün katledilmesine doğrudan şahit olduğu için yaşadığı travma mahkeme ve jüriyi Tehlirian'ın annesinin emirlerine karşı koyamadığına ve bu yüzden geçici bir tür cinnet geçirdiğine ikna etmekte önemliydi.

26 “Assassin Boasts of Talaat's death: 'It is Not I Who Am the Murderer It is He,' Says Young Armenian, *NYT*, Mart 17, 1921.

27 “Says Mother's Ghost Ordered Him to Kill,” *NYT*, Haziran 3, 1921.

28 “Assassin Boasts of Talaat's death: 'It is Not I Who Am the Murderer It is He,' Says Young Armenian, *NYT*, Mart 17, 1921.

29 “Says Mother's Ghost Ordered Him to Kill,” *NYT*, Haziran 3, 1921.

30 A.G.E. Bknz: *The Trial of Soghomon Tehlirian* at http://cilicia.com/armo_tehlirian.html; “The Avenger of Blood. Why Talaat Pasha was Shot,” *The Times*, Haziran 3, 1921; ve “Armenian Acquitted for Killing Talaat: Defense Introduces Accounts of Grand Vizier's Brutality in Conducting Massacres,” *NYT*, Haziran 4, 1921; Derogy, *Resistance*, xxiii-xxiv; Sarah Vartabedian, “Commemoration of an Assassin: Representing the Armenian Genocide,” (MA, Thesis, University of North Carolina-Chapel Hill, 2007): 2.

31 Bobelian, *Children*, 63; Derogy, *Resistance*, 87;

sersemleten büyüler yaratıyordu. Söyleyebildiği kadarıyla saldırının tek sağ kurtulanıydı.³² Tehlirian'ın fiziksel ve akli durumu hakkında ifade vermeleri için çağrılan medikal uzmanların ikisi bu boyutta bir travmanın onu davranışlarını tamamen kontrol edemediği bir durumda bıraktığını onaylamıştı.³³

Kapanış konuşmasında Tehlirian'ın kendi savunma vekilinin bile itiraf ettiği gibi “başta jüri üyelerinin zanlının ifadesine inanıp inanmayacağı hakkında şüphelerimiz vardı” dediği açıklamasına destek vermek için birkaç tanidik, diğer sağ kalanlar ve Johannes Lepsius'un da içinde bulunduğu tanıklar mahkemeye ifade vermek için çağrılmışlardı. Tehlirian'ın tanıdıkları onu tanık olduğu olaylardan dolayı kriz ve bayılmalar gibi fiziksel işkence çeken bunalımlı, üzgün ve lanetli genç bir adam olarak tanıtmıştı. Sağ kalanlar, tanıklar ve Lepsius Tehlirian'ın katliamlar hakkında anlattıklarını doğu Anadolu'da ne olduğuna dair kendi anlattıklarıyla bağdaştırarak doğrulamıştı. Aynı zamanda Talat'ın katliamlardaki sorumluluğu da duruşmada tartışılmış ve Ermeni toplumunun onu kişisel olarak olaylar için sorumlu tuttuğu kararına varılmıştı. Talat'ın suikastı için yapılan Soghomon Tehlirian'ın davası çok çabuk 1915 olayları için Talat'ın davası haline gelmişti.³⁴

Kapanış beyanlarında Türkler hakkında benzer ırkçı genellemeler yapılmıştı: “İyi bilinmektedir ki Türkler nereye ayakbastılsa beraberinde kanlı bir bayrak taşımışlardır”. Osmanlı askeri mahkemesi tarafından Talat'a verilen idam cezasına da değinilerek Tehlirian'ın eylemi onaylanmış ve kendisi jüriye “halkının, öldürülen bir milyon Ermeni'nin intikamcısı” olarak tanıtılmıştı. “O katliamları yapana karşı duran tek adamdır, kendi halkını imha etmekten sorumlu adamla yüzleşiyor”. Hatta savunma vekilleri jüriye Tehlirian'ı sadece tasdik edilmiş bir ölüm cezasını yerine getiren bir infazcı olarak düşüncelerini önermişti.³⁵ Sonunda Tehlirian'ın kişisel trajedisi, tıp uzmanlarının azınlığının ifadeleri, diğer kırım hikâyeleri ve savunma takımının inandırıcı iddiaları jüriyi ikna etmişti. Sadece birkaç saatlik görüşmeden sonra jüri “suçsuz” diye karar vermişti.³⁶

32 *The Trial of Soghomon Tehlirian*; “The Avenger of Blood. Why Talaat Pasha was Shot,” *The Times*, Haziran 3, 1921; “Says Mother's Ghost Ordered Him to Kill,” *NYT*, Haziran 3, 1921; Alexander, *Crime*, 69-70; Balakian, *Burning Tigris*, location 5963; Vartabedian, “Commemoration,” 2; Power, *Problem*, 3-4.

33 Alexander, *Crime*, 185; ve Vartkes Yeghiayan, *The Case of Soghomon Tehlirian* (Glendale, CA: Center for Armenian Remembrance, 2006): xxix; “The Ghost Real in Its Way,” *NYT*, Haziran 4, 1921.

34 *The Case of Soghomon Tehlirian*; “Says Mother's Ghost Ordered Him to Kill,” *NYT*, Haziran 3, 1921; “Armenian Acquitted for Killing Talaat,” *NYT*, Haziran 4, 1921; Avakian, *Cross*, 160-204; Bobelian, *Children*, 63; Chaliand, *Armenians*, 93-94.

35 *The Case of Soghomon Tehlirian*.

36 “Armenian Acquitted for Killing Talaat,” *NYT*, Haziran 4, 1921; “Talaat's Assailant Acquitted. Armenians' Sufferings,” *The Times*, Haziran 4, 1921.

Berlin mahkemesinin kararına karşı mahkeme salonundaki Ermeni izleyicilerin ve diasporanın tepkisi coşku, tatmin ve memnuniyet olmuştu.³⁷ Ermeniler intikam almış ve Müttefikler tarafından Mayıs 1915’de vaat edilen fakat sonunda reddedilen adalet yerini bulmuştu. Aynı zamanda bu karar cinayeti onaylamış ve Ermeni toplumunun adalet ve intikam almak için cinayeti kabul edilebilir bir yöntem olarak kullanmasını haklı göstermişti. Talat’ın başarılı suikastından, Tehlirian’ın beraatı ve bu kararın sembolize ettiği uluslararası toplumunun desteğinden sonra Ermeni Devrimci Federasyonu’nun, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önceki liderlerine karşı sürdürdüğü suikast kampanyasına devam etmiştir: Behbud Han Cevahir, Said Halim, Bahattin Şakir, Cemal Azmi, Cemal Paşa, Nusret ve Süreyya, Nemesis operasyonunun çeşitli ajanları tarafından öldürülmüştü.³⁸

Sadece Nemesis’in bir üyesi Misak Torlakyan tutuklanmış ve mahkemeye verilmişti. Kendi trajedisi ve travmasını anlattıktan sonra o da Behbud Han Cevahir’in ölümü için daha çok Yunan, Amerikalı ve İngiliz doktorların fikirlerine göre geçici cinnet geçirdiği gerekçesiyle beraat etmişti.³⁹ Diğer suikastçılar hiçbir zaman tutuklanmamıştı ve Ermeni katliamları için⁴⁰ basın Talat, Cemal ve Enver Paşa’yı “çıkarıcı ve zalim dolandırıcı” ve “şeytanın ta kendisi” olarak damgalayarak sorumluluklarını önce çıkarmaya devam etmişti.⁴¹ Fakat ilginçtir ki basın 1922 yılındaki Osmanlı ölümlerine değindiğinde kararların “kısmen Türk iç politikasının husumetlerinden, kısmen de Müttefikleri daha çok yanlış ata bahse giren adamların nefretinden yatıştırmak arzusundan” kaynaklandığını onaylamış ve “Ermeni katliamları hakkında varılan kanaatin ifadesi olmadığını” söylemişti.⁴² Bu adamları ölüme mahkûm eden Osmanlı mahkemelerinin tarafsız olmadığını kabul etmesine rağmen, batı basını onların ne suçunu sorgulamış ne de 1921 ve 1922 yılları arasında Osmanlı yetkililerin Ermenilerce katledilmesinin kınamış veya kaygılarını ifade etmişti. Torlakyan’ın ve özellikle Tehlirian’ın beraatları ve batıdan cinayetlere dolaylı yoldan verilen destek haricinde herhangi bir tepkinin gelmemesi Ermeni diasporası içinde 1970’li yılların başında tekrar ortaya çıkan adil şiddet kültürünün temelini atmıştı.

37 “Talaat’s Assailant Acquitted. Armenians’ Sufferings,” *The Times*, Haziran 4, 1921; Alexander, *Crime*, 187; Derogy, *Resistance*, xxiv

38 “Turks Enraged. British Court-Martial Acquits Armenian,” *The Times*, Kasım 11, 1921; “Ex-Grand Vizier Murdered. Prince Said Halim’s Career,” *The Times*, Aralık 7, 1921; “Two Young Turks Murdered in Berlin,” *NYT*, Nisan 19, 1922; “Jemal Pasha Dead. Shot in Tiflis. Tyrant of Syria,” *The Times*, Temmuz 26, 1922; “Djermal Pasha, Fugitive, Assassinated in Tiflis; Condemned as Author of Armenian Massacres,” *NYT*, Temmuz 26, 1922; “One After Another,” *NYT*, Temmuz 27, 1922; Ömer Engin Lütem, *Armenian Terror*, 14; Alexander, *Crime*, 199.

39 “Turks Enraged. British Court-Martial Acquits Armenian,” *The Times*, November 11, 1921.

40 “One After Another,” *NYT*, July 27, 1922; “Enver Pasha Slain by Soviet Force,” *NYT*, August, 18, 1922; “Enver Pasha,” *NYT*, August 19, 1922; “Enver Pasha’s Career. The Evil Genius of Turkey,” *The Times*, October 20, 1923

41 “Enver Pasha,” *NYT*, August 19, 1922.

42 “One After Another,” *NYT*, July 27, 1922;

Soghomon Tehlirian'ın Mirası & Çağdaş Ermeni Terörü

Nemesis Operasyonu'nun başarısı Ermeni diasporası içinde efsane olmuştur. EDF suikastlardaki rolünü gizli tutmak isterken, en azından batı hükümetleri ve Türkiye EDF'nin katkısından açıkça şüpheleniyordu⁴³ ve zaten EDF'nin rolü diaspora içinde de bilinen bir gerçektir.⁴⁴ Diğer bazılarının hikâyeleri biliniyor olsa da⁴⁵ Ermeni diasporasını derinden etkileyen daha çok Soghomon Tehlirian'ın hikâyesi olmuştur. İngilizce olarak Tehlirian üç kitabın, bir filmin, bir yüksek lisans tezinin⁴⁶ ve birçok makalenin konusudur.

Yukarıda bahsedildiği üzere Talat'ın öldürülmesi ve Tehlirian'ın beraatı Ermeni diasporası içinde bir kutlama nedeni olmuştur. Tehlirian anında Ermeni diasporası içinde ulusal bir kahraman ve büyük saygı duyulan bir şahsiyet olmuştur ve 1922 yılında dünyanın her tarafında diasporanın onur konukuydu.⁴⁷ Ermeni yazarlar Vartkes yeghiayan ve Edward Alexander kendi babalarının Soghomon Tehlirian ile yüz yüze tanıştıklarındaki korku anını anlattı⁴⁸ ve Donald Miller'ın sağ kalan Ermenilerin sözlü tarih çalışmasında görüşülenlerden birisi Tehlirian'ın bir resmini göstererek "Kendim de aynı şeyi yapardım, inanın bana... Bu resme her gün ilham almak için bakıyorum"⁴⁹ diyordu.

1958 yılında hatıralarını Ermenice yayınlamış gibi görünüyorsa da,⁵⁰ Tehlirian'ın İngilizce kaynaklarda tekrar ortaya çıkması Kaliforniya'da Mayıs 1960 tarihinde öldüğü zamana denk gelmişti. Saro Melikian ismi altında ölüm ilanı hem *New York Times* hem de Londra'nın *The Times* gazetelerinde yayınlanmış ve her iki yazı da Ermenilerin 1915 katliamlarının intikamcısı olarak kahraman rolünü teyit etmişti.⁵¹ Kısa bir süre sonra

43 "Assassin Boasts of Talaat's Death," *NYT*, March 17, 1921; "Talaat is Mourned as Germany's Friend," *NYT*, March 18, 1921; "Turks Enraged," *The Times*, November 11, 1921; "Ex-Grand Vizier Murdered," *The Times*, December 7, 1921; "Two Young Turks Murdered in Berlin," *NYT*, April 19, 1922; "One After Another," *NYT*, July 27, 1922; "Jemal Pasha's Murder. Kemalist Threats," *The Times*, August 29, 1922; *The Case of Soghomon Tehlirian*.

44 Avakian, *Cross*; Arshavir Shiragian, *The Legacy: Memoirs of an Armenian Patriot* (Boston: Hairenik Press, 1976).

45 "Shiragian, 73, Dies; An Armenian Hero," *NYT*, April 16, 1973; "Avenger's Day Set for this Saturday," *Armenian Observer*, March 20, 1974; "Acts of Justice: Bringing the Turk Massacrist to Bay," *AW*, April 17, 1975; "How Arshavir Shiragian and Aram Yerganian Disposed of Behaeddin Shakir, Djemal Azmi," *AW*, April 17, April 24, May 1, May 8, May 15, 1975; "Acts of Justice: Bringing Turk Massacrist to Bay," *AW*, May 22, 1975; "Nemesis Series: Shiragian Smites Said Halim," *AW*, May 29, 1975; "The 'Forgotten Assassination' of Djemal Pasha; Who Did it, How, Where it Happened," *AW*, June 6, 1975; "Was Enver Pasha Killed by an Armenian? The Suggestion is There," *AW*, July 10, 1975; *Shiragian, The Legacy*; "The Avenging Fists," *AW*, April 26, 1980; "Missak Torlakian Memorial Tombstone Revealed," *Armenian Weekly*, September 27, 1980; "Justice to the People of Ararat," *Armenian Reporter*, April 8, 1982; Vartkes Yeghiayan and Ara Arabyan, *The Case of Misak Torlakian* (Glendale, CA: Center for Armenian Remembrance, 2006).

46 Avakian, *Cross*; Alexander, *Crime*; Yeghiayan, *The Case of Soghomon Tehlirian*; Vartabedian, "Commemoration of an Assassin," *Assignment Berlin*, directed by Hrayr Toukhanian, 1982.

47 Avakian, 246; Derogy, 103; Vartabedian, 7.

48 Yeghiayan, xix-xx; Alexander, 205-206.

49 Donald Miller ve Lorna Touryan Miller, *Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide* (Berkeley, CA: University of California Press, 1993): 166.

50 Yeghiayan, xviii.

51 "Saro Melikian, Armenian Hero. Assassin of Ex-Grand Vizier of Turkey in 1921 Dies—Avenged Massacres," *NYT*, May 26, 1960; "Saro Melikian," *The Times*, May 27, 1960

Armenian Review dergisinde Soghomon Tehlirian'ın hayatı hakkında birkaç yazı yazılmış ve daha sonra 1962 yılında aynı dergide bir başka makale yazılmıştı.⁵² 1915 olaylarının 50. yıldönümü ve Beyrut ile Erivan'daki gösterilere denk gelerek Talat'ın suikastında Tehlirian'ın rolünü detaylı bir şekilde anlatan ve onurlandıran ve amacının haklı olduğunu söyleyen kitap, kendisini bizzat tanıyan Lindy Avakian isimli bir Ermeni tarafından 1965 yılında Kaliforniya'da yayınlanmıştı.⁵³ Daha sonra 1969 yılında Fresno Kaliforniya mezarlığında hayatının ve Ermeni toplumuna verdiği katkı ve fedakârlıklarının anısına bir anıt dikildi. Fakat ondan sonra 1974 yılına kadar, cinayeti onurlandıran ve adaleti sağlamak için kabul edilebilir bir yöntem olarak gösteren bu kültürün 15 Mart 1921'in Ocak 1973 tarihinde tekrar sergilenmesine kadar Tehlirian'ın hikâyesi tekrar gündeme gelmemiştir.

27 Ocak'ta yaşlı bir Amerikalı-Ermeni Gourgen Yanıkyan Türk Başkonsolos Mehmet Baydar'ı ve Konsolos Bahadır Demir'i Santa Barbara'da öldürmüştür. Bunalımda, umutsuz, iflas etmiş ve kaybedecek hiçbir şeyi olmayan Yanıkyan iki Türk diplomatı onları öldürdüğü otel odasına çekebilmek için plan yapmadan önce ilk intiharı düşünmüştü.⁵⁴ Belli ki Tehlirian'ın hikâyesinden ve belki de bu konu üzerine yazılmış Lindy Avakian'ın kitabından ilham almıştır ve gerçekten ortaya çeken benzerlikler kusursuzdur.⁵⁵ Tehlirian gibi Yanıkyan da 1915'in hatıralarıyla acı çektiğini söylemişti. Ağabeyinin de içinde olduğu aile bireyleri ve diğer binlerce Ermeni'nin öldürülmesine şahit olmuştu.⁵⁶ Bu cinayetten sonra öldürülen ağabeyinin hayaleti tarafından ziyaret edildiğini ve ona intikamını alacağını sözünü verdiğini iddia etmişti.⁵⁷ Yanıkyan yakalanmak ve Berlin'deki duruşmada olduğu gibi yasal takibatını dünyaya Doğu Anadolu'da 1915'de meydana gelen olayları hatırlatmak ve Türk hükümetini suçlamak için bir vasıta olarak değiştirmek istiyordu.⁵⁸ Tehlirian'ın yarattığı yoldan giderek Yanıkyan iki adam öldürmediğini, “iki günahkârı yok ettiğini” ve masum

Tehlirian'ın yarattığı yoldan giderek Yanıkyan iki adam öldürmediğini, “iki günahkârı yok ettiğini” ve masum hayatlar aldığı için en ufak bir pişmanlık duymadığını söyleyerek cinayette “suçsuz” olduğunu iddia etmişti.

52 Sarkis Atamian, “Soghomon Tehlirian: A Portrait of Immortality, Part I,” *Armenian Review* Vol. 13, No. 3 (1960): 40-51; Sarkis Atamian, “Soghomon Tehlirian: A Portrait of Immortality, Part II,” *Armenian Review* Vol. 13, No. 4 (1961): 15-20; Sarkis Atamian, “Soghomon Tehlirian: A Portrait of Immortality, Part III,” *Armenian Review* Vol. 14, No. 1 (1961); Setrak Pakhitikian, “I Knew Soghomon Tehlirian,” *Armenian Review* Vol. 15 No. 2 (1962): 24-29.

53 Avakian, *The Cross and the Crescent*.

54 Bobelian, 143, 147-148.

55 FBI Telegram, To Acting Director From Los Angeles, Subject ARMUR, February 24, 1973; Bobelian, 143.

56 “Gourgen Yanikian Trial Winding Up,” *AO*, June 27, 1973; “Yanikian Pronounced Guilty,” *Armenian Observer*, July 4, 1973; Bobelian, 156.

57 Bobelian, 144 & 148.

hayatlar aldığı için en ufak bir pişmanlık duymadığını söyleyerek cinayette “suçsuz” olduğunu iddia etmişti.⁵⁹

Çoğunlukla Ermeni toplumu Yanıkyan’ı desteklemek için bir araya gelmiş ve hukuki savunması için para toplamışlardı.⁶⁰ Tehlirian ve Torlakyan gibi avukatları tarafından kullanılan savunma stratejisi Yanıkyan’ın çocukken tanık olduğu korkunç olayların “kalıcı travma” yarattığını ve bunun da Türkiye’nin devamlı olarak bu zulümleri kabul etmemesiyle birleşince onu zihinsel olarak sakat bıraktığını göstermeye çalışmaktı.⁶¹ Tehlirian’ın Berlin’deki davasının aksine Kaliforniya’daki jüri suikastçıyı iki kez kasten adam öldürmekten suçlu buldu. Fakat hüküm giymesine rağmen diaspora içindeki bazı unsurlar Santa Barbara’daki olaylardan esinlenmiş ve Yanıkyan’ın Ermeni diasporası ve Türk yetkililer arasında “savaş” için çağrısına kulak vermişti.⁶² Yanıkyan’ın duruşmasından iki sene sonra hem ASALA hem de Adalet Komandoları terör kampanyalarına başlamışlardı.

Tehlirian ve Nemesis’deki ortakları, en azından kendileri açısından 1915 katliamlarından sorumlu tuttıkları kişilere yönelik suikastları için Ermeni diasporasının hayranlığını kazanmış olsalar da, Yanıkyan, diasporanın herhangi bir Türk hükümet yetkilisinin katledilmesini destekleyeceğini kanıtlamıştır. Bir şekilde Türk hükümetine çalışmak veya çoğu zaman sadece Türk hükümetinin bir yetkilisiyle bağlantılı olmak 1973 yılına gelindiğinde Ermeniler tarafından 1915 olayları için ölüme mahkûm edilmek için yeterliydi. Bu ölüm hükümlerini uygulamak, kurban bir diplomat, ebeveyn hatta bir çocuk olsun olmasın anında o kişiyi bir kahraman yapardı. 1920’li yılların başında olabileceği gibi yanlış yönlendirilmiş ve illegal olarak Nemesis’in operasyonları bambaşka etik ve ahlak kuralları altında hala yürütülüyordu. Fakat bu belirgin farklılıklara rağmen Ermeni-Amerikan basını hala 1970’li ve 1980’li yıllarda diasporanın amaçlarına ulaşabilmek için Türklere karşı yapılan saldırıları haklı göstermek ve desteklemek için temelinde Tehlirian’ın olduğu Nemesis grubunun hikâyelerini ve destanlarını kullanıyordu.

Ermenilerin “İntikamcılarını” hatırlamak ve anmak için özel bir gün belirlenmişti.⁶³ Ermeni öğrenciler Tehlirian davasını bir kez daha

58 Bobelian, 148-149; “Armenian Denies Killing 2,” *NYT*, January 31, 1973; “Yanikian Held in Two Turkish Consulate Officials Slayings in Santa Barbara,” *Armenian Observer*, January 31, 1973

59 “Armenian Denies Killing 2,” *NYT*, January 31, 1973; “Yanikian Held in Two Turkish Consulate Officials Slayings in Santa Barbara,” *Armenian Observer*, January 31, 1973; “Gourgen Yanikian Trial Winding Up,” *AO*, June 27, 1973; Bobelian, 160.

60 “A Call to Action,” *AO*, Mart 21, 1973; “Armenian Nuremburg,” *AO*, Nisan 25, 1973; “World Responds to Gourgen Yanikian Trial,” *AO*, Mayıs 16, 1973; Bobelian, 148-149.

61 Bobelian, 153.

62 “An Incident in Santa Barbara,” *AO*, Şubat 28, 1973; “Gourgen Yanikian Trial Winding Up,” *AO*, Haziran 27, 1973.

63 “Avenger’s Day Set for this Saturday,” *AO*, Mart 20, 1974.

sahnelemişler ve “suçsuz” kararını vurgulamışlardı.⁶⁴ İlginç olanı EDF’nin basın organı ve Adalet Komandolarının uzantısı olan *Armenian Weekly*’de Nisan 1975’den Temmuz 1975’e kadar yayınlanan yazı dizisidir. “Adalet Eylemleri: Türk Katliamcılarını Kısırtmak” adlı bu dizi Nemesis Operasyonunu detaylı bir şekilde anlatmış ve Batılı güçler ve İstanbul’daki yeni hükümet tarafından kendilerine sağlanmasını bekledikleri ‘adalet yerini bulmayınca’ Ermenilerin nasıl dizginleri eline aldığını ve 1915 olaylarından sorumlu olanların nasıl bulunup öldürüldüğünü açıklamıştı.⁶⁵ Ermenilerin kendi adaletini mahkeme ve diğer geçerli kuruluşlar dışında sağlamaya mecbur kaldığı bu fikir, hem o zaman hem şimdi (1970 ve 1980’lerde) dönem boyunca tekrar etmiş bir mevzudur.⁶⁶ Nemesis grubunun sömürülerinin geniş bir şekilde ele alınmasının ilk defa Adalet Komando saldırılarından ve Viyana ile Paris’teki Türk Büyükelçi’lerin suikasta uğramalarından sadece birkaç hafta önce olması kesinlikle bir tesadüf değildir.

Bu yazıların üçü Talat’ın suikastına, Tehlirian’ın davasına ve beraatına ayrılmıştı. Bu bakımdan “Türkiye’nin Goering’i” “Ermeni intikamcı Soghomon Tehlirian” tarafından “adaletin karşısına çıkartılmıştı” ve bundan böyle “Ermeniler arasında ulusal saygı kazanmıştı”.⁶⁷ Bu makalenin yazarına göre Tehlirian’ın hikâyesi çifte adalettir: Sadece Talat Paşa değil öldürülmemiş, Tehlirian da serbest bırakılmıştı. Bu makalelerde suikastların meşruluğu hakkında sorgulama veya tartışma yoktu. Tehlirian’ın beraat etmesi Ermenilerin ihtiyaç duyduğu haklı çıkmaya yeterliydi. Hatta Kasım 1979’da ASALA ve Adalet Komandolarının terör kampanyaları sırasında gerçekleşen on cinayetten sonra ve hemen Lahey’e gönderilen Türk Büyükelçinin oğlunun öldürülmesinin ardından Münih’teki Ermeni Sorunu Enstitüsü icra direktörü açıkça terörizmin ahlaki tartışılabilirken “örneğin Soghomon Tehlirian’ın beraatı Türklere karşı terör eylemlerimizi ahlaki olarak haklı görmemize emsal teşkil etmektedir” demişti.⁶⁸

1980 yılında Tehlirian’ın imajı biraz değişmiş, fakat artık o kutlanılması gerek Ermeni intikamcı değil, daha çok devam eden bir savaşta takip edilmesi ve özenilmesi gereken bir Ermeni savaşçı haline gelmiştir. “İntikamcılarının”

64 “Reenact Trial of Tehlirian in Syracuse,” *Armenian Weekly*, Mayıs 23, 1974.

65 “Acts of Justice: Bringing the Turk Massacrist to Bay,” *AW*, Nisan 17, 1975; “How Arshavir Shiragian and Aram Yerganian Disposed of Behaeddin Shakir, Djemal Azmi,” *AW*, Nisan 17, Nisan 24, Mayıs 1, Mayıs 8, Mayıs 15. 1975; “Acts of Justice: Bringing Turk Massacrist to Bay,” *AW*, Mayıs 22. 1975; “Nemesis Series: Shiragian Smites Said Halim,” *AW*, Mayıs 29, 1975; “The ‘Forgotten Assassination’ of Djemal Pasha; Who Did it, How, Where it Happened,” *AW*, Haziran 6, 1975; “How Tehlirian Tracked Down and Disposed of the Beast. Part I,” *AW*, Haziran 19, 1975; “Berlin Court Tries Tehlirian for the Talaat Assassination: the Verdict...,” *AW*, Haziran 26, 1975; “Tehlirian Counsel Says Talaat, not Soghomon, on Trial, Court Acquits...,” *AW*, Temmuz 3, 1975; “Was Enver Pasha Killed by an Armenian? The Suggestion is There,” *AW*, Temmuz 10, 1975.

66 “Justice to the People of Ararat,” *AR*, Nisan 8, 1982.

67 “How Tehlirian Tracked Down and Disposed of the Beast. Part I,” *AW*, Haziran 19, 1975.

68 “Armenian Cause Discussed at Recent Lecture,” *Armenian Reporter*, Kasım 8, 1979.

büyük başarılarından bahseden bir başka yazıda Ermeni şehitlerinin sadece geçici olarak bastırıldığı ve neredeyse silahlanmaya çağrı yaparak “günümüz Türkiye’sinin Ermeni milletine karşı yapılan suçlardan aynı derece veya belki de daha fazla sorumludur” ve “mesajlarına kulak verelim: haksızları cezalandırmak, Ermenilerin hakları için savaşmak, uluslararası adaletin kapısını çalmak ve eğer o adalet sağır ve körse, onu yıkıp kendimizinkini kurmak” denmiştir.⁶⁹ Bir sene sonra Talat Paşa’nın suikastının 60. yıldönümünde aynı mevzular tekrar edilmiştir. Tehlirian “bir ulusun onur ve saygınlığını yenilemiş” olabilir fakat savaş henüz daha bitmemişti ve Türkiye Cumhuriyeti’nin 1915’de Osmanlı İmparatorluğu’nun işlediği suçlardan sorumlu olmadığını düşünenler “tamamen yanılıyorlar”.⁷⁰

Son olarak Soghomon Tehlirian’ın hikâyesinin Ermeni diasporası için Ermeni terör eylemlerinin en dorukta olduğu Mayıs 1980’den Eylül 1984’e kadar olan dönemde ne kadar önemli olduğunu gösteren bir örnek daha vermek gerekirse, Ermeni-Amerikan basınında halkın desteğini, kamu finansmanını, film çekimi ve film direktörü Hrayr Toukhanyan’ın Tehlirian’ın hikâyesini “Assignment Berlin” filmiyle beyaz perdeye taşımaya yönelik çabalarına duyulan tatmini anlatan 36 tane makale vardı. Bu çabalara duyulan ilgi Ermeni toplumunun sadece Talat’ın suikastının perde arkası ve Tehlirian’ın beraatı Ermeni diasporası dışında bir seyirciye ulaşırsa -ki bu film ile gerçekleştirilecektir- o zaman hem Ermeni davasını hem de onu yerine getirmek için şiddeti haklı göstermeye karşı daha büyük bir anlayış olurdu fikrini vurgulamıştır.

Tehlirian’ın ölümü, hikâyesinin gündeme oturması ve diaspora içindeki önemini hatırlamak için kurulan anıtı, diasporanın Beyrut ve Erivan’da düzenlenen 50. yıldönümü gösterilerinden hemen önce ve sonrasında ortaya çıkan saldırganlığı ve baskınlığı ile örtüşmüştür. Diasporanın sadece 1915 olayları için sorumlu tutulanların öldürülmelerini değil, ama aynı zamanda Türk hükümetiyle sadece uzaktan bile olsa bağlantılı olanların da öldürülmelerini onurlandırmak ve yüceltmek için hevesli olduğunu kanıtlayan Yanıkyan cinayetlerinden sonra hikâyesi ve önemi yeniden canlanmıştır. Tehlirian’ın efsanesi 1980’lerin başında Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı daha fazla şiddeti haklı göstermek ve Ermeni gerekçesinin doğruluğunu daha geniş bir kamuoyuna sunmak için kullanılmaya başlandığında tekrar bir değişime uğramıştı. Fakat Tehlirian’ın hikâyesinde önemli bir sorun vardır.

69 “The Avenging Fists,” *AW*, Nisan 26, 1980.

70 “Massacrists Beware,” *AW*, Nisan 14, 1981.

Soghomon Tehlirian Hikâyesindeki Tutarsızlıklar

Soghomon Tehlirian'ın en uzun soluklu mirası Talat'ın Mart 1921'deki suikastı değil, aynı senenin Haziran ayındaki beraatıydı. Seneler içinde en az iki bilim adamı Tehlirian'ın duruşmasının geçerliliğini ve mahkemeden saklanılan bilgileri sorgulamıştır. *A Crime of Vengeance* adlı bu kitapta Edward Alexander kasıtlı şekilde saklanılan ve büyük ihtimalle jürinin kararını suçlu olarak değiştirebilecek üç hususu veya noktayı vurguluyor. İlki Tehlirian'ın Türkiye'ye karşı Ruslarla savaşan Ermeni fedai birimlerine katılmasıdır. Alexander'a göre Erzincan'daki katliamlardan sonra Tehlirian bu birimlere katılabileceği Tiflis'e gitmişti.⁷¹ İkincisi ise işbirlikçi ve muhbir Harootiun Mugerditchian'ın 1919'un Mart ayında İstanbul'da Tehlirian tarafından suikasta uğramasıdır.⁷² Üçüncü nokta Tehlirian'ın suikastı destekleyen ve planlayan daha büyük bir ağ veya örgütte -ki bu örnekte Ermeni Devrimci Federasyonu'dur- çalıştığını veya parçası olduğunu inkâr etmesidir.⁷³ Yakın zamanda Şeref Ünal, Tehlirian'ın duruşmasını analiz ederken aynı konulara işaret etmiştir.⁷⁴

Tehlirian'ın Ermeni fedai birimlerindeki katkısının ve özellikle Alexander'ın iddia ettiği gibi ailesinin katledilmesine şahit olduktan sonra katıldığının bilinmesi jürinin kararını nasıl etkilerdi belli değil. Tabii ki 1915 ve Mart 1921 arasındaki olayların kaynağı değişirdi, fakat jüri intikamı haklı bir gerekçe olarak gördüğü için bunun davanın sonucunu değiştirmesi muhtemel değildir. Diğer iki nokta daha sorunludur. Tehlirian'ın zaten Ermeni toplumu tarafından Türk yetkililerle işbirliği yaptığı iddiası yüzünden ölüme mahkûm edilen bir adamı öldürdüğünün bilinmesi ve yetkilerin şüphelendiği fakat kanıtlayamadığı veya araştırmadığı eski Osmanlı İmparatorluğu liderlerini öldürmekle görevli EDF operasyonun bir ajanı olduğunun kanıtlanması hiç şüphesiz olayları değiştirirdi. Ailesinin katledilmesi sebebiyle fiziksel ve ruhsal açıdan travma geçiren, Talat Paşa'yı Berlin'de tesadüfen bulup

Ailesinin katledilmesi sebebiyle fiziksel ve ruhsal açıdan travma geçiren, Talat Paşa'yı Berlin'de tesadüfen bulup annesinin cesedinin hayali tarafından azarlandıktan sonra onu öldürene kadar amaçsızca Avrupa'da gezinen genç bir adamın hikayesi, aslında mahkeme jürisi tecrübeli bir suikastçı ve yıllarca suikast için Talat'ı izleyen ve hazırlanan bir örgütün parçası olan bir adam olduğu hakikatine vakıf olsaydı, bu genç hakkında verdiği "suçsuzdur" hükmünün çıkmasına o kadar da etkili bir biçimde katkıda bulunmayabilirdi.

71 Alexander, 40-41, 74.

72 Alexander, 43-44; Avakian, 60; Bobelian, 68; Derogy, 68.

73 Alexander, 199.

74 Şeref Ünal, *Trial of Salomon Teilirian: Assassination of Talat Pasha, Berlin 2-3, Haziran 1921* (New York: Okey, 2007): 10-11.

annesinin cesedinin hayali tarafından azarlandıktan sonra onu öldürene kadar amaçsızca Avrupa’da gezinen genç bir adamın hikayesi, aslında mahkeme jürisi tecrübeli bir suikastçı ve yıllarca suikast için Talat’ı izleyen ve hazırlanan bir örgütün parçası olan bir adam olduğu hakikatine vakıf olsaydı, bu genç hakkında verdiği “suçsuzdur” hükmünün çıkmasına o kadar da etkili bir biçimde katkıda bulunmayabilirdi.

Tehlirian’ın davasında hiç bahsedilmemiş ve işitilmemiş olanlardan çok daha önemli olan ise söylenenin ne olduğudur. Bahsedildiği üzere beraatı daha çok kişisel olarak kız kardeşlerinin tecavüzüne ve bütün ailesinin katledilmesine şahit olduğunu ve uyandığında ceset yığınının altında olduğunu ve seyahat ettiği mülteciler arasında tek sağ kalan olduğunu aktarmasıyla ilgiliydi. Bu hikâye jüriyi duygulandırmış ve hiç kuşkusuz Talat Paşa’nın suikastının haklı olduğunu düşünmelerine yetecek kanıt, gerekçe veya sempati sağlamıştı. Bu korkunç deneyimi ve yarattığı travmayı hayal etmeye çalışmak ise onun cinayeti işlerken ruhsal baskı altında olduğunu düşünmelerine yardımcı olmuştur. Ruhsal ve fiziksel durumunu açıklayan diğer ifadeler ise tanık olduğu mezalimi güçlendirmiş ve bu eylemler için suçü kurbana atmış, suçluluğunu sorgulamayı daha da kolaylaştırmıştır.

Fakat bu ifadede yazılanların çoğunda göz ardı edilen, gizlenen veya sadece atılan büyük bir sorun vardır. Bilim adamlarının kullanması için mevcut olan birinci ve ikinci el kaynaklarda açıkça bulunabilen şey, Tehlirian’ın Berlin’deki mahkemede verdiği bütün ifadesinin ki bu muhtemelen 1915 yılındaki Ermeni katliamlarıyla ilgili en ünlü görgü tanığı raporudur, tamamen uydurulmuş olduğudur. Mahkemede ki ifadelerinin aksine 1915’de Tehlirian Erzincan’da değildi ve bu yüzden orada herhangi bir katliama tanık olamazdı. 1913 yılında Tehlirian Belgrat’taki babası ve ağabeyinin yanında mühendislik eğitimini sürdürmek için Doğu Anadolu’dan ayrılmıştı. Birinci Dünya Savaşı başlar başlamaz Tehlirian Ermeni fedailerine katılmak üzere Belgrad’ı terk ederek Tiflis’e gitmişti. Erzincan’a, 1916 yılı Temmuz ayında şehir Ermeni fedailer ve Rus ordusu Osmanlılardan alınana kadar dönmemişti. Erzincan’da olanların haberleri hep ikinci el kaynaklardan alınmıştı, hatta babası Belgrad’ı hiç terk etmemişti.

Soghomon Tehlirian’ın 1921’de savaş sırasında Doğu Anadolu’dan Berlin’e gittiğini anlatan ve yeminli ifadesiyle çelişen bu detaylar 1965 yılında ortaya çıkmıştır, fakat aslında çok daha erken, yani 1960 yılında yayınlanmış olmaları muhtemeldir ve EDF yayın organlarından en az iki gazete makalelerinde basılmıştır.⁷⁵ 1960, 1970 ve 1980’lerin başında yayınlanan

75 Avakian, 16, 34, 41-43; “How Tehlirian Tracked Down and Disposed of the Beast, Part I,” *AW*, Haziran 1975; “Soghomon Tehlirian: A Biographical Note,” *AW*, Mart 14, 1981; Detaylar muhtemelen ilk önce *Armenian Weekly* serisinde yayımlandı; Sarkis Atamian, “Soghomon Tehlirian: A Portrait of Immortality, Part I,” *Armenian Review* Vol. 13, No. 3 (1960): 40-51; Sarkis Atamian, “Soghomon Tehlirian: A Portrait of Immortality, Part II,” *Armenian Review* Vol. 13, No. 4 (1961): 15-20; Sarkis Atamian, “Soghomon Tehlirian: A Portrait of Immortality, Part III,” *Armenian Review* Vol. 14, No. 1 (1961).

yazılarda bu detaylar atlanılmış olsa bile Jacque Derogy'nin Nemesis Operasyonu hakkında ilk defa Fransızca olarak 1986'da ve daha sonra İngilizce olarak 1990'da yayınlanan kapsamlı kitabı *Resistance and Revenge: The Armenian Assassination of the Turkish Leaders Responsible for the 1915 Massacres and Deportations (Direnme ve İntikam: 1915 Katliamları ve Tehcirden Sorumlu Türk Liderlerin Ermeniler Tarafından Öldürülmeleri)* Tehlirian'ın yolculuğu hakkındaki bu detayları doğrulamıştır.⁷⁶ Derogy aynı zamanda Berlin polisine verilen ifadelerin, bazı ifadelerin geri çekilmelerinin de dâhil olduğu bütün savunma stratejisinin, ailesinin yok edilmesinin korkunç detayları ve annesinin hayaletinin söylediklerinin EDF tarafından yönlendirildiğini ve finans edildiğini iddia etmiştir.⁷⁷ Derogy'nin EDF'nin arşivlerine erişimi olduğunu düşünürsek ve EDF'nin Tehlirian'ın hayatının detaylarını kasıtlı olarak ve efsanevi konumunu sarsacak şekilde değiştirmek için bir nedeni olmadığını farz edersek, bu kanıt muhtemelen çok güvenilirdir.

Şaşırtıcı olan bir diğer şey ise bu kanıtın daha sonraki kaynaklarda nasıl kullanıldığıdır. Bazıları tamamen göz ardı etmiştir. 2006'da tekrar yayınlanan ve Vartkes Yeghiayan tarafından yazılan *The Case of Soghomon Tehlirian (Soghomon Tehlirian'ın Davası)* adlı kaynakta tercüme edilen mahkeme belgeleri bu belgeyi ve Tehlirian'ın ifadesini geçerli bir birinci el kaynak olarak gösteriyor ve Ermeni katliamları hakkında yazılan en az dört kitap da bu ifadesinden aynı şekilde bahsediyor.⁷⁸ Avakian'ın *The Cross and the Crescent (Haç ve Hilal)* ve Bobelian'ın *Children of Armenia (Ermenistan'ın Çocukları)* adlı eserinde Tehlirian'ın 1915'de Erzincan'da olmadığı en azından dolaylı olarak ifade edilmiştir.⁷⁹ Hem Avakian hem Bobelian Tehlirian'ın ifadesini atlamışlardır ama en azından Bobelian söylediklerinin “mahkeme salonundakilerin dikkatini çeken” duruşmada önemli bir etkisi olduğunu kabul etmiştir. Fakat mahkemenin akıl almaz korkunçluklara tanık olan birini dinlediklerine inandıklarını açıklamamıştır. Aynı zamanda her iki yazar da 1916'da Rus ordusuyla Erzincan'a döndüğünde ailesinin evini yıkılmış olarak bulduğunda yaşadığı travmayı vurgularken mahkeme salonunu etkileyen asıl deneyim veya hikâye bu değildi.⁸⁰ Uydurulmuş olan savunmasını meydana çıkaran tek yazar olan ve “savunmasının ailesinin Erzincan'da gözlerinin önünde katledilmesinin üzerine kurulduğunu ve sadece kendisinin mucize eseri katliamdan kurtulduğunu” iddia eden Derogy

76 Derogy, 65.

77 Ibid., xxiii-xxiv & 105.

78 Yeghiayan, *The Case of Soghomon Tehlirian*; Alexander, *Crimes*, 40, 69-70; Power, *Problem*, 3 & Balakian, loc. 5958; Vartabedian, “Commemoration,” 2; Samantha Power Tehlirian'ın ifadesinden bahsetmeyen Edward Alexander'dan alıntı yapar, Balakian Yeghiayan'ın yayımladığı belgelerden alıntı yapar, Vartabedian bu belgelerin internetteki versiyonuna alıntı yapar: http://cilia.com/armo_tehlirian.html.

79 Avakian, 16, 34, 41-43; Bobelian, 58-60, 63.

80 Avakian, 124-130;

bile Tehlirian'ın mahkemede verdiği ifadeyi belirtiyor ve bu çelişki hakkında hiçbir yorum veya analiz yapmıyor.⁸¹

SONUÇ

Nemesis Operasyonu'nun Ermeni saldırıları ve 1970 ile 1980'lerdeki Ermeni terör örgütlerinin saldırıları ile ASALA ve Adalet Komandoları arasındaki en önemli bağlantı Soghomon Tehlirian'ın Haziran 1921'deki beraatıydı. Beraat etmesine yol açan 1915 ile 1921 yılları arasında batı basınında serbestçe belirtilen Türk ve Talat karşıtı fikirler, savaş sırasında Müttefik devletlerin verdiği sözler ve baskı altında olan Osmanlı devletinin varlığını sürdürebilmek için savaşmasıydı. Beraatını hızlandıran ise Tehlirian'ın mahkemede verdiği korkunç ve hayrete düşüren ve suikastçı ile kurbanı arasında kişisel bir bağ kurup fiziksel ve ruhsal ızdırap içinde olduğu iddiasını güçlendiren ifadesiydi. Geriye bakıldığında jüri "suçsuz" kararına varmasaydı şaşırtıcı olurdu. Beraatı Soghomon Tehlirian efsanesinin basit bir şiddet intikamından tüm Ermeni diasporası adına haklı çıkartılmış daha geniş bir şiddet olayına dönüşmesine izin vermiştir. Ermeni toplumunun sadece intikamla tatmin olmamasına ve Batı'nın Türk vatandaşların öldürülmelerine müsamaha gösterdiği ve cezalandırmadığı için gurur duymalarına yol açmıştır.

Günümüz Ermeni terörü döneminin sonuna kadar Ermeni diasporası en azından Ermeni-Amerikan basınında amaçlarına ulaşmak için şiddetin kullanılmasını güçlü bir şekilde desteklemiştir. Ne zaman amaçlarına ulaşmak için kullanılan yöntemler sorgulandığında veya haklı gösterilmesi gerektiğinde, gerekçelerinin doğruluğunu kanıtlamak için Tehlirian'ın beraatını öne sürdüler. 1973 ve 1985 yılları arasında haklı gösterilen gerekçeleri masum olan 70'den fazla kişinin canını almıştı. Bu eylemlerin gerekçesinin 1921'de Berlin'deki bir mahkemede söylenen yalanlar üzerine kurulmuş olması bir trajedidir. Daha trajik olan ise 1915'de Doğu Anadolu'da meydana gelen olayları inceleyen uzmanların kaynakların güvenilirliğini sorgulamadığı hatta kullandıkları bilgilerin doğruluğunu bile araştırmadığıdır. Ermeni diasporası tarihi içinde 1915'den beri "çözüm için en önemli eylemi"⁸² gerçekleştiren Soghomon Tehlirian'ın efsanesi hem onu idol olarak gösteren Ermeni toplumu tarafından hem de efsanesinin devam etmesine yardımcı olan uzmanlar tarafından tekrar incelenmesi gerekmektedir.

81 Derogy, 87-88.

82 Vartabedian, 4.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

The New York Times (NYT)

The Times (London)

The Armenian Observer (AO)

The Armenian Reporter (AR)

The Armenian Weekly (AW)

The Trial of Soghomon Tehlirian http://cilicia.com/armo_tehlirian.html

İkincil Kaynaklar

ALEXANDER, Edward. *A Crime of Vengeance: An Armenian Struggle for Justice*. New York: The Free Press, 1991.

AVAKIAN, Lindy V. *The Cross and the Crescent*. Phoenix, AZ: UCS Press, 1989. (İlk yayınlanışı: Los Angeles, CA: De Vorss, 1965).

BALAKIAN, Peter. *The Burning Tigris: The Armenian Genocide and America's Response*. New York: HarperCollins, 2003. Kindle Edition.

BOBELIAN, Michael. *Children of Armenia: A Forgotten Genocide and the Century-Long Struggle for Justice*. New York: Simon & Schuster, 2009.

CHALIAND, Gerard and Yves Ternon. *The Armenians: From Genocide to Resistance*. London: Zed Press, 1983.

DEROGY, Jacques. *Resistance and Revenge: The Armenian Assassination of The Turkish Leaders Responsible for the 1915 Massacres and Deportations*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1990. İlk, Fransız Yayın, 1986.

GUNTER, Michael M. *"Pursuing the Just Cause of their People": A Study of Contemporary Armenian Terrorism*. Westport, CT: Greenwood Press, 1986.

HYLAND, Francis P. *Armenian Terrorism: the Past, the Present, the Prospects*. Boulder, CO: Westview Press, 1991.

- KURZ, Anat and Ariel Merari. *ASALA—Irrational Terror or Political Tool*. Boulder, CO: Westview Press, 1985.
- LÜTEM, Ömer Engin. *Armenian Terrorism*. Ankara, Turkey: Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2007.
- MILLER, Donald E. and Lorna Touryan Miller. *Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide*. Berkeley, CA: The University of California Press, 1993.
- MORGENTHAU, Henry. *Ambassador Morgenthau's Story: A Personal Account of the Armenian Genocide*. New York: Cosmo Classics, 2008.
- SHIRAGIAN, Arshavir. *The Legacy: Memoirs of an Armenian Patriot*. Boston: Hairenik Press, 1976.
- TERNON, Yves. *The Armenian Cause*. Delmar, NY: Caravan Books, 1985.
- ÜNAL, Şeref. *Trial of Salomon Teilirian: Assassination of Talat Pasha, Berlin 2-3 June 1921*. New York: Okey, 2007.
- VARTABEDIAN, Sarah. "Commemoration of an Assassin: Representing the Armenian Genocide." Yüksek Lisans Tezi, University of North Carolina Chapel Hill, 2007.
- YEGHIAYAN, Vartkes. *The Case of Soghomon Tehlirian*. Glendale, CA: Center for Armenian Remembrance, 2006.